

Mi a helyzet a szabadon választottakkal?

A könyvtárba járó középiskolások és a könyvek

Az előzményekről

Egy évtizede már, hogy kifejezetten a középiskolás korosztály olvasási szokásainak vizsgálatára az OSZK olvasáskutatói műhelyében utoljára sor került. Akkor, 2001-ben Nagy Attila vezetésével hét hazai kisváros középiskolájában tanuló 1100 diák – többek között – olvasási és művelődési szokásairól készült helyzetjelentés.¹

Jelen kutatásunk egyik oka, hogy az említett vizsgálat óta éppen eltelt egy évtized, a másik pedig, hogy 2009-től minden évben egy-egy korosztály könyvtári kölcsönzéseit vizsgáltuk, és most jutottunk el a 15–17, illetve a 18–20 évesekhez. Tehát ezt megelőzően 2009-ben a 10–12 évesek², 2010-ben pedig a 13–14 évesek³ adatait elemeztük. Már akkor is arra voltunk kíváncsiak, hogy az általánosan elterjedt évenkénti egy kötelező olvasmány mellett a diákok olvasnak-e egyebet, s ha igen, akkor mit. Nyolc kisvárosi könyvtár kölcsönzési adatait tekinthettük át, és kerestük a választ kérdéseinkre. Mint akkor, most is a SZIKLA integrált könyvtári rendszerből nyertük az adatokat, amelyek által bepillantást nyerhettünk négy dunántúli és négy Pest megyei kisváros beiratkozott olvasónak kölcsönzési szokásaiba. Az említett nyolc város, ahonnan adataink származnak: Celldömölk, Kőszeg, Sárvár és Vasvár, valamint Érd, Gödöllő, Százhalombatta és Szentendre. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szilágyi Lorándnak és Büki Balásznak, a NetLib Kft. munkatársainak, hogy leválogatták és rendelkezésünkre bocsátották az adatokat.

A módszertanról

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a listák az olvasmányoknak csak egy részét tükrözik, mégpedig a könyvtári kölcsönzéseiket. Az itt közöltek nem tartalmazzák azokat az olvasmányokat, amelyekhez a fiatalok más módon, például vásárlás útján vagy ajándékba, esetleg kölcsönbe kapva vagy az otthoni könyvespolcra levéve jutottak hozzá. Mivel az érintetteket – anyagi lehetőségeink szűkös volta miatt – személyesen megkeresni és megkérdezni nem tudtuk, ezért olyan megoldást kellett keresnünk, amely által mégis betekintést nyerhettünk olvasmányaikba. Öt év különbséggel két naptári év könyvtári kölcsönzéseinek forgalmát vizsgáltuk: ezek a 2005-ös és a 2010-es esztendők voltak. Korábbi vizsgálatainknál úgy tapasztaltuk, hogy az olvasási listákon öt év alatt már elég jelentős változások következhetnek be az ahhoz, hogy az elmozdulások leírhatóvá váljanak.

Míg az általános iskolák felső tagozatára – kevés kivételtől eltekintve – az évenkénti egy kötelező olvasmány a jellemző, a középiskolákban már más a helyzet. Ahhoz, hogy a középiskola négy éve alatt a diákok áttekintsék a magyar és a világ-irodalom legjavát – az ókori szerzőktől a kortársakig –, évente 10–15, havonta minimum egy nagyobb terjedelmű művet el kell olvassanak ahhoz, hogy legyen saját élményük az irodalmi alkotásokról. S ezen felül jönnek azok a szerzők, akik lírai, illetve kispróza műveket alkottak. Az a diák, aki középiskolás éve alatt ezt valóban meg is teszi, és nem csak rövidített változatot vesz a kezébe vagy filmes feldolgozás formájában ismerkedik a művel, az garantáltan találkozik az irodalom legkiemelkedőbb alkotásaival. Számos olyan középiskoláról van tudomásunk, ahol a magyartanár a kötelezőket tartalmazó listák mellett közzétesz ajánlottolvasmánylistát is, ezzel bővítve az olvasmányok körét.

A 15–17 évesekről

2005-ben a listára került húsz mű háromnegyede olyan volt, amely hagyományosan a kötelező olvasmányok között is szerepelt. A diákok a középiskolás évek alatt megismert szerzők és művek zömével az érettségire való felkészüléskor ismét találkozhatnak. Így aztán nem mindegy, hogy mely szerzők és mely művek kerülnek be a tananyagba, s hogy a diákok elolvassák-e az adott évben a műveket, vagy a hiányokat az utolsó hajrában igyekeznek pótolni. Bár a keretek adottak, a kötelezők listája részben kötött, de a tanároknak lehetőségük van az egyéni választásra, válogatásra. Ahogy a listákból látni fogjuk, a diákok jelentős része elsősorban a kötelező olvasmányokat kölcsönzi a könyvtárból. Ezen a téren jelentős eltérés mutatkozik az általános iskolás korosztállyal szemben, ahol nagy számban találunk olyan könyveket, amelyeket a diákok saját kedvükre, örömeikre vesznek le a polcra. Úgy tűnik, a középiskolásokhoz képest a felső tagozatosok még több szabadidővel rendelkeznek, a kötelező elfoglaltságok mellett több idő jut a szabadon választottakra.

A 15–17 évesek listáján négy szerzőt találunk, akik nem tartoznak a kötelezők közé: Meg Cabot, Thomas Brezina, Stephen King és Darren Shan. Ugyanitt találjuk még a krimi nagy klasszikusának, Agatha Christie-nek nevét is, de ő az, aki már számos iskolában a kötelező olvasmányok között is szerepel. Érdemes megjegyezni, hogy a fentebb említett négy szerző mindegyike kortárs, rajtuk kívül csupán egyetlen olyan személyt találunk, aki még ide sorolható és ráadásul magyar: Böszörményi Gyula.

A mára már több mint ötven regényt maga mögött tudó Meg Cabot nevével már a fiatalabb korosztály olvasmánylistáin is találkozhattunk, ott elsősorban *A neveletlen hercegnő* című sorozat tíz kötete kapcsán. A szerző sorozatokat ír, amelyek beszédes címei közül álljon itt néhány: *Igazi amerikai lány*, *Locsifecsi királynő*, *Misztikus szerelem*, *A Mediátor*. Meg Cabot gyermek-, ifjúsági és felnőtteknek szóló regényeket is ír, több sorozatban, több név alatt, ezek közül néhányból filmes változat is született. Azt, hogy az író nemcsak gyerekeknek, de fiatal felnőttek számára is ír, a kiadó a kötetek címlapján fel is tünteti. A Meg Cabot kamaszregényeihez szokott középiskolás lányok a már általuk jól ismert szerzőtől így találnak olyan műveket, amelyek az évek múlásával megváltozott érdeklődésüknek is megfelel.

A listán előkelő helyet elfoglaló Thomas Brezina is – amerikai kolléganőjéhez hasonlóan – él az internet nyújtotta lehetőséggel, ahol is saját honlapján keresztül tartja a kapcsolatot olvasóközönségével. Brezina nevével már találkozhattunk a fiatalabb korosztály kölcsönzési listáinak tanulmányozásakor. A 33 nyelven megjelent, csaknem 450 kötetes szerző Meg Cabothoz hasonlóan 2010-re a listán följebb tornázta magát. Meglepő, hogy ebből a korosztályból, amely az iskolában már Szophoklészt és Madáchtot olvas, szabadidejében még szép számmal Brezinát is kölcsönöz...

2010-ben harmadik helyen – a romantikus vámpírtörténeteiről ismert – Stephenie Meyer áll. A fentebb említett kortárs szerzőkhöz hasonlóan jó néhány általa jegyzett műnek is készült filmes változata, s jól tudjuk, hogy ez a momentum nem elhanyagolható a kedvenc és kölcsönzött művek népszerűségi listáján elért helyezéskor. Mert már évtizedekkel ezelőtt regisztrálható volt a jelenség, amely szerint klasszikus szerzők művei televíziós változatának vetítése nem hogy csökkentette, hanem éppen növelte az adott mű iránti érdeklődést. Manapság a jelenkor slágerkönyveinek esetében ugyanezt tapasztaljuk.

2010-ben a szabadon választott olvasmányok szerzői között ott találjuk még Nora Roberts, J. K. Rowling és Cecily von Ziegesar nevét. Nora Roberts-ről essék szó később, a 18–20 évesek olvasmányainak ismertetésekor, hiszen ott az első helyet foglalja el. A kilencedik helyen álló Rowling és a tizedik von Ziegezar azon szerzők, akikkel már a fiatalabbak olvasmányai között is találkozhattunk. Figyelemre méltó, hogy míg az általános iskolások körében minden listán jelen volt a *Harry Potter*-sorozat szerzője, addig a középiskolásoknál 2005-ben nem jutott be az első húszba. 2010-ben viszont ismét megjelenik, és a lista első felében helyezkedik el.

Darren Shan a maga vámpiros, vérfarkasos történeteivel mindkét vizsgált éven listára került. Róla korábban, a 10–12 évesek listáinál már bővebben írtunk.⁴ Coelho, aki a misztika, a szerelem, a tragikus emberi sorsok szerzője, nemcsak az általunk vizsgált listának, de az eladási listáknak is állandó szereplője. Írásaival az olvasóközönséget erősen megosztja, míg sokan az egekig magasztalják, mások viszont a közhely szótár nagyjaként tartják számon. Úgy látszik, a 15–17 éves korosztály inkább az előbbi csoportba tartozik.

A kortárs külföldi szerzők után vessünk egy pillantást a klasszikus és kortárs magyar szerzőkre. A klasszikusok között Aranyt, Petőfit, Jókait találjuk, s az utóbbi években, évtizedben megjelent sorokban Tamási Áron és Wass Albert is. Számos iskolában már a kötelező olvasmányok között szerepel a két erdélyi író. Olyannyira, hogy sok helyütt Tamási már a nyolcadikosok kötelezői között is szerepel az *Ábel-trilógia* első kötetével.

A kortárs magyar szerzőket Böszörményi Gyula képviseli: a kisebbek számára Gergő- és Zsófi-történetei, míg a nagyobbaknak a *Rémálmom* könyvek íródtak. De nevéhez számos sci-fi, fantasy regény és novella kötöt fűződik. Ismertsége a fiatalok körében elterjedt, irodalmi körökben való elismertségéhez hasonlóan.

Amint látjuk, a középiskolás korosztály elsősorban azt kölcsönzi, ami tanulmányaihoz szükséges. Igen nagy jelentőséggel bír, hogy magyartanárai választása, különösen a kortárs irodalom oktatásakor, mely művekre esik. Hiszen a diákok sok esetben zömében ezeket a szerzőket olvassák, tehát a klasszikusokon túl a kortárs

irodalommal tanáraik által, az ő közvetítésükkel ismerkednek meg. Az, hogy sikerül-e kedvet ébreszteni bennük a kortárs művek iránt, hogy ízlésüket sikerül-e alakítani, és későbbi, szabad választásaikat befolyásolni, az nagymértékben azon múlik, hogy ezekben a meghatározó években milyen, az irodalommal kapcsolatos élményekben, találkozásokban van részük, milyen tapasztalatokra tesznek szert.

**A 15–17 évesek által leggyakrabban kölcsönzött szerzők
a nyolc városi könyvtárban**
(A kölcsönzések számának feltüntetésével)

	2005		2010	
1.	Shakespeare, William	308	Cabot, Meg	584
2.	Cabot, Meg	244	Shakespeare, William	223
3.	Christie, Agatha	237	Meyer, Stephenie	170
4.	Arany János	182	Brezina, Thomas	151
5.	Jókai Mór	177	Christie, Agatha	150
6.	Mikszáth Kálmán	170	Molière	133
7.	Vörösmarty Mihály	160	Roberts, Nora	124
8.	Brezina, Thomas	158	Mikszáth Kálmán	122
9.	Móricz Zsigmond	148	Rowling J. K.	118
10.	Homérosz	147	Von Ziegesar, Cecily	110
11.	Voltaire	145	Austen, Jane	109
12.	Petőfi Sándor	135	Shan, Darren	106
13.	King, Stephen	132	Voltaire	102
14.	Molière	125	Jókai Mór	101
15.	Puskin	119	King, Stephen	90
16.	Szophoklész	106	Coelho, Paulo	89
17.	Shan, Darren	106	Arany János	84
18.	Madách Imre	105	Szophoklész	84
19.	Wass Albert	92	Böszörményi Gyula	84
20.	Tamási Áron	86	Horowitz, Anthony	76

A 18–20 évesek olvasmányairól

Az 1993-as közoktatási törvény értelmében az kezdheti meg általános iskolai tanulmányait, aki az adott év május 31-ig betöltötte hatodik életévét. Azonban a törvény lehetővé teszi, hogy a gyerekek ne hat és hét, hanem hét és nyolc éves koruk között kezdjék el az iskolát. Ennek következtében a gyerekek egy része hat éves kora után még egy évig az óvodában marad. Tehát a jelenleg vizsgált korosztály a 18 és 20 év közöttiek jelentős része – a fentebb említett okok miatt – még a középiskolák valamelyikében tanul, vagyis részt vesz középfokú képzésben. Néhány évtizeddel ezelőtt ennek a korosztálynak a zöme már éppen kikerült az iskolapadból, fiatal felnőttként munkába állt, és csak egy kisebb hányada volt az, aki vagy évvesztesként – ahogy akkor a köznyelv ezt a helyzetet nevezte – vagy főiskolásként, egyetemistaként folytatta tanulmányait. Mára a helyzet megváltozott.

Lássuk, mely szerzők szerepelnek a 18–20 évesek olvasmánylistáin!

Sok szempontból mutat hasonlóságot ez a lista a 15–17 évesekével. Itt is elsősorban a kötelező olvasmányokat találjuk, de figyelemre méltó, hogy mellettük a 2005-ös évhez képest megnövekedett arányban vannak jelen a kötelezettség nélküli, szabadon választott olvasmányok.

**A 18–20 évesek által leggyakrabban kölcsönzött szerzők
a nyolc városi könyvtárban**
(A kölcsönzések számának feltüntetésével)

	2005		2010	
1.	Kosztolányi Dezső	167	Roberts, Nora	179
2.	King, Stephen	136	Christie, Agatha	166
3.	Mikszáth Kálmán	125	Kosztolányi Dezső	144
4.	Ottlik Géza	121	Coelho, Paulo	135
5.	Móricz Zsigmond	121	Móricz Zsigmond	121
6.	Márai Sándor	116	Hamilton, Laurell K.	81
7.	Christie, Agatha	113	Shan, Darren	79
8.	Roberts, Nora	110	Meyer, Stephenie	77
9.	Steel, Danielle	103	Mikszáth Kálmán	75
10.	Mann, Thomas	84	King, Stephen	74
11.	Wass Albert	82	Austen, Jane	73
12.	Kertész Imre	80	Cabot, Meg	72
13.	Csehov, A. P.	78	Madách Imre	62
14.	Shakespeare, William	78	Steel, Danielle	62
15.	Jókai Mór	76	Shakespeare, William	60
16.	Szabó Magda	75	Jókai Mór	60
17.	Rejtő Jenő	74	Márai Sándor	54
18.	Ibsen, Henrik	72	Wass Albert	50
19.	Madách Imre	56	Kertész Imre	50
20.	Németh László	55	Rowling, J. K.	45

A 2005-ös listát Kosztolányi Dezső vezeti, rajta kívül a húszas lista további 11 magyar szerzőt tartalmaz. Itt találjuk Mikszáth Kálmán, Ottlik Géza, Móricz Zsigmond, Márai Sándor, Wass Albert, Kertész Imre, Jókai Mór, Szabó Magda, Rejtő Jenő, Madách Imre és Németh László nevét. A külföldi klasszikusokat Thomas Mann, Csehov, Shakespeare és Ibsen, valamint a ma már klasszikusnak számító Agatha Christie képviseli.

A szerzők nemzetiség szerinti megoszlása szempontjából a 2010-es lista változást mutat, ugyanis itt megfordul a magyar és külföldi szerzők aránya. A 2005-ös listához képest itt 12 helyet a külföldiek foglalnak el, s ezen szerzők kétharmada kortárs, zömében amerikai író. A magyar irodalom itt is nagyobb részt a XIX. század második és a XX. század első felének alkotóival van jelen. A magyar kortárs szerzőket Kertész Imre képviseli. Hogy a diákok számára ma már sem a név, sem a művek címei nem csengenek idegenül, ez egyrészt köszönhető a munkásságot elismerő Nobel-díjnak, másrészt, hogy az iskolákban regényei felkerültek a kötelező olvasmányok listájára.

Nora Roberts a 2010-es lista élén áll, neki lassan húsz éve jelent meg első könyve. Az 1993-ban napvilágot látott regényt további 130 követte, ezek a művek hol saját neve alatt, hol álnéven (J. D. Robb) kerültek a könyvesboltokba. A romantikus irodalom nagyjaként számon tartott, az ezredfordulóra már igen közismert szerzőnek – bizonyos híradások szerint – százmillió példányban kelttek el könyvei szerte a világban. Míg saját neve alatt kalandos, fordulatokban, izgalmakban bővelkedő szerelmi történeteket vet papírra, addig álnév alatt krimiket ír: összesen öt-hat regényt évente. Nora Roberts népszerűségét is növelte, hogy több történetét filmre vitték.

Az Egyesült Államokban él és alkot Laurell K. Hamilton is, aki történeteit két sorozatban jelenteti meg: az egyik még a '90-es évek első felében indult évi egy-egy kötettel, és egy vámpírvadász eseménydús, kalandos életét mutatja be; az ezredfordulón indult másik sorozat a tündérhercegnőből magánnyomozóvá vált főszereplő kalandjait beszéli el olvasóinak.

Ha nem lennének ismereteink arról, hogy miféle különbség van az olvasási aktivitást illetően a két nem között, akkor is jól látható lenne, hogy a lányok, illetve nők számára kedveltebb ez a tevékenység, hiszen Nora Roberts, Stephenie Meyer, Meg Cabot, Danielle Steel, Jane Austen és Paulo Coelho azon szerzők közé sorolhatók, akik a női olvasótábor körében örvendenek inkább népszerűségnek.

A könyvtárba járókról

Korábbi vizsgálatainkból tudjuk, hogy az esetek jelentős részében nem azok a legintenzívebb könyvtárhasználók, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá: vagyis azok, akik nem rendelkeznek otthoni könyvtárral, akik nem tehetik meg, hogy könyvet, folyóiratot vásároljanak, hogy rendszeres kiadásaik között a könyv is szerepeljen. Éppen ellenkezőleg. Azoknak, akiknek szüleik, nagyszüleik révén birtokában van egy jelentős családi könyvtár, akik megtehetik, hogy vásároljanak könyvet vagy lapokat, akiknek van internet-előfizetésük, többségében ők azok, akik könyvtárba is járnak. Tehát a rendelkezésünkre álló adatok által a diákoknak, fiataloknak arra a körére van rálátásunk, akik a kulturális javak birtoklói, akiknek családjában hagyománya van a könyves kultúrának, az olvasásnak. A gyakran emlegetett kulturális javakhoz való hozzáférés, az olvasnivalókkal való ellátottság itt is megmutatkozik.

	15–17 évesek		18–20 évesek	
	2005	2010	2005	2010
Beiratkozottak száma	2 141	1 665	1 717	1 393
Kölcsönzött kötetek száma	22 886	23 023	20 419	18 415
Az egy főre jutó kölcsönzések száma	10,68	13,82	11,89	13,21

Az integrált könyvtári rendszer, ahonnan az adatokat nyertük, lehetővé teszi egy adott korosztály, a kölcsönzött dokumentumok, valamint az egy főre jutó kölcsönzések számának vizsgálatát is. A fiatalabb korosztályokra vonatkozó adatok áttekintésekor (a 10–12, illetve a 13–14 éveseknél) láthattuk, hogy a vizsgált időszakokban mindenhol csökkent a beiratkozottak száma – megközelítőleg 20 százalé-

kal. Ennek nyilván egyik oka, hogy több mint három évtizede hazánkban évről évre csökken a születések száma.

Azonban örvendetes tény, hogy ez a fogyatkozó létszámú könyvtárlátogató egyre több könyvet kölcsönöz. Mind a két vizsgált korosztályban 2005-ben 11 körüli volt az egy főre jutó évenkénti átlagos kölcsönzési szám, ez az érték 2010-re 13 körülire emelkedett. Vagyis ugyan fogyott a könyvtárba beiratkozottak száma, de ezt a könyvtárlátogató középiskolásokból álló csoportot joggal nevezhetjük a korosztály olvasói elitjének.

JEGYZETEK

- 1 Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp., OSZK–Gondolat, 2003. 217 p.
- 2 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm
- 3 Péterfi Rita: Mikszáth vagy Meg Cabot. A 13–14 évesek könyvtári olvasmányai. In: Az olvasás védelmében (szerk.: Szávai Ilona). Bp., Pont Kiadó, 2010. 123–133. p.
- 4 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm

Péterfi Rita

Az *Alkonyat* olvasói népszerűsége a pszichosztatikus elemzés tükrében

Bevezetés

2005 októberében a Little, Brown and Company egy ismeretlen író, Stephany Meyer könyvét adta ki. Az *Alkonyat (Twilight)* egy tinédzser lány, Isabella („Bella”) Swan történetét mondja el, aki a kisvárosba költözve egy különös fiút ismer meg az iskolában. Bella szerelmes lesz a fiúba, akiről később kiderül, hogy vámpír.

Az *Alkonyat* hatalmas sikereket ért el világszerte; negyedik részét, a *Breaking Down-t* az év gyerekkönyvének választották 2008-ban Angliában. Az *Alkonyat* minden része felkerült a The New York Times bestsellerlistájára.

Az *Alkonyat*nak széles rajongói tábora van. A rajongók elsősorban gyerekek, serdülők és fiatal felnőttek, akik több alkalommal elolvassák a könyveket, megnézik a filmeket, és összegyűjtnek minden információt, amely a színészekkel és a